

спрямованого впливу шляхом створення навчальних ситуацій спілкування, тільки за рахунок формального засвоєння основ мови та мовлення, домогтися успішних результатів в комунікативних, ситуативних вміннях у дітей з інтелектуальним недорозвиненням досить складно. Саме тому виникає закономірна необхідність розробки спеціальної корекційно-розвивальної програми засобами сюжетно-ігрових технологій згідно з діючою програмою з мови та читання для 1-4 класів допоміжної школи, в якій би цілеспрямовано, поступово, з кожним роком у дітей відбувався процес підвищення рівня сформованості комунікативних умінь.

Подальше вивчення теми обумовлене завданням розробки методичних технологій, що базуються на сучасних інноваційних засобах та методах формування комунікативних умінь, і, як результат, сприятимуть підвищенню рівня соціалізації та інтеграції дітей зазначеної категорії.

Література:

1. Белова Л. Формування комунікативних умінь учнів при використанні ігор-драматизації /Л. Белова, Н. Огуй // GeneralandProfessional. – 2010 – №1 – С. 195-200.
2. Каляева Ю.А. Формирование коммуникативных умений учащихся начальных классов школы-интерната: Дис. канд. пед. наук / Ю.А. Каляева. – Магнитогорск, 2002. – 144 с.
3. Макарова І. Психологія: конспект лекцій / Ірина Макарова // Seemorebooksin<http://www.e-reading-lib.org>
4. Максимова А.А. Развитие коммуникативных умений младших школьников в сюжетно-ролевых играх / А.А. Максимова // Начальная школа плюс До и После. – 2005. - №1 – С. 3-7.
5. Психологические особенности детей и подростков с проблемами в развитии. Изучение и психокоррекция / [под ред. проф. У.В. Ульенковой]. – Спб.: Питер, 2007. – 304 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).
6. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвеева, А.Г. Обухівська // [за загальною редакцією Н.М. Стадненко]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. - 200 с.

УДК 376.4:37.036

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

Єжова Т.Є.

В статті здійснено історико-педагогічний аналіз досвіду музичного виховання розумово відсталих дітей в контексті обґрунтування організаційно-педагогічних умов реалізації їхнього права на участь у культурному житті.

Ключові слова: розумово відсталі діти, права дітей, реалізація прав, музичне виховання, участь у культурному житті.

Музыкальное воспитание как средство реализации права умственно отсталых детей на участие в культурной жизни

В статье осуществлен историко-педагогический анализ опыта музыкального воспитания умственно отсталых детей в контексте обоснования организационно-педагогических условий реализации их права на участие в культурной жизни.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, права детей, реализация прав, музыкальное воспитание, участие в культурной жизни.

Musical education as a method of realization of the right to participate in cultural life of the children with special needs

Historical and pedagogical analysis of musical education experience of mentally retarded children in the context of reasoning the organizational and pedagogical conditions for realization of children's rights to participate in cultural life is performed in the article.

Keywords: mentally retarded children, children's rights, realization of rights, musical education, participation in cultural life.

Необхідність звернутися до проблеми прав дитини виникає в контексті забезпечення розвитку її особистості й індивідуальності. Визнання отримала ідея про необхідність визначення дитинства як фундаментальної частини людського життя (О. Безпалько, І. Ковчина, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, Т. Піддубна, Т. Семигіна, О. Сухомлинська та ін.). Визнання в ХХ столітті державами необхідності особливого захисту дітей призвело до закріплення їх прав в багатьох міжнародних документах з прав людини, що значною мірою сприяло формуванню особливого правового положення дитини в суспільстві.

В результаті аналізу наукових праць в галузі теорії держави й права (Н. Опольська, С. Саблук, Ю. Тодика та ін.), філософії права (В. Вовк, О. Данильян, П. Рабінович та ін.) та педагогіки (І. Ковчина, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко та ін.) нами встановлено, що розуміння сутності поняття «права дитини» як похідного від поняття «права людини» ґрунтується на соціально-потребовому підході, в якому права дитини пов'язуються із можливістю та необхідністю задоволення її потреб. З огляду на тему нашого дослідження важливим для нас є висновок групи науковців (Д. Андреев, В. Вовк, Ю. Івченко, О. Павлишин) про те, що за своєю сутністю права людини

окреслюють простір, що забезпечує їй умови для самореалізації, тобто простір особистісної автономії [9, с. 89].

Для уточнення змісту поняття «забезпечення прав дітей» та визначення місця школи в цьому процесі ми, насамперед звернулися до наукової та науково-довідкової літератури в галузі теорії держави і права. В результаті наукового пошуку нами було встановлено, що в теорії права найбільш поширеною є думка, що поняття «забезпечення прав» містить три складові: сприяння реалізації прав; охорона прав; захист прав (К. Волинка, П. Рабінович, О. Святоцький, Н. Опольська та ін.). Аналіз юридичного змісту поняття «забезпечення прав» дав нам можливість сформулювати визначення поняття «організаційно-педагогічне забезпечення прав дітей», яке ми розуміємо як реалізацію, охорону та захист прав дитини педагогічними засобами на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дитиною та її сім'єю.

Проблеми забезпечення прав дітей розглядаються в працях фахівців у галузі юриспруденції (О. Ільїна, Н. Опольська, С. Саблук та ін.) та педагогіки (О. Коновалова, Ж. Петрочко, В. Синьов та ін.). Науковий доробок фахівців у галузі корекційної педагогіки може слугувати підґрунтям для розробки концепції педагогічного забезпечення прав дітей з порушеннями психофізичного розвитку (А. Колупасєва, В. Синьов, М. Супрун, А. Шевцов, Т. Скрипник, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін. – забезпечення права дітей на освіту; О. Коган, Н. Коляденко, І. Ляхова та ін. – забезпечення права дітей на охорону здоров'я; В. Засенко, В. Кобильченко, С. Кульбіда, Є. Синьова та ін. – забезпечення права дітей на участь у житті суспільства; В. Бондар, В. Товстоган, О. Хохліна та ін. – забезпечення права дітей на участь у трудовій діяльності; І. Дмитрієва, І. Кузава, Л. Куненко та ін. – забезпечення права дітей на участь у культурному та творчому житті; Л. Гарнюк, В. Тищенко, Л. Ханзерук та ін. – забезпечення права дітей на отримання інформації).

Мета статті полягає у здійсненні історико-педагогічного аналізу досвіду музичного виховання розумово відсталих дітей в контексті

обґрунтування організаційно-педагогічних умов реалізації їхнього права на участь у культурному житті. Дане право гарантується дітям статтею 31 Конвенції ООН про права дитини та статтею 20 Закону України «Про охорону дитинства». Для визначання змісту даного права вважаємо за необхідне уточнити зміст понять «культура» та «участь у культурному житті».

Для уточнення значення поняття «культура» ми звернулися до сучасних довідкових наукових видань в області культурології (Б. Кононенко, А. Кравченко, К. Хоруженко та ін.). Нами було встановлено, що дане поняття вживається в широкому й вузькому значеннях. У вузькому значенні культура – це сфера духовного життя людей. У широкому значенні культура розглядається в декількох відносно самостійних дефініціях: система цінностей, загальних для людей певного способу життя; колективна пам'ять народу, своєрідний спосіб людського буття; сукупність досягнень людського суспільства в різних сферах життєдіяльності; усе те, що зроблене руками й розумом людини; освіченість, начитаність; специфічний спосіб організації й розвитку людської життєдіяльності, представленої в продуктах матеріальної й духовної праці, у системі соціальних норм, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, до інших людей і до самих себе. Отже, культуру можна розглядати як спосіб життя, як ресурс розвитку людини та як результат її творчості.

Визначення поняття «участь у культурному житті» знаходимо в Рекомендації про участь і внесок народних мас у культурне життя, прийнятої 26.11.76 р. на 19-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Так, участь у культурному житті трактується як гарантована для всіх можливість вільного самовираження, спілкування, дії, творчості з метою як забезпечення індивідумом і групою власного розвитку, так і культурного прогресу всього суспільства. Особливо в документі підкреслюється необхідність забезпечувати участь у культурному житті людей, що мають розумові або фізичні вади, та надавати їм можливість робити свій внесок у це життя.

Аналіз наведених вище понять дає підставу для твердження, що участь розумово відсталих дітей у культурному житті можна розглядати як ресурс для їхнього розвитку, підвищення рівня домагань, допомоги таким дітям у самоствердженні та максимально можливій самореалізації. Безперечно, даний ресурс є важливим для розвитку всіх дітей з психофізичними порушеннями, проте підкреслимо особливу його важливість для розумово відсталих дітей, оскільки первісно в них переважають органічні потреби. Культурні потреби, які є підґрунтям реалізації культурних прав, і зокрема, права на участь у культурному житті, у таких дітей без спеціально організованого навчання формуються дуже повільно. Учні допоміжної школи схильні до беззмістовного проведення дозвілля внаслідок нерозвиненої допитливості та слабого інтересу до нових видів діяльності. Проте завдяки наполегливій корекційно-виховній роботі стає можливим сформувати у розумово відсталих дітей досить стійкі інтереси до праці, заняття спортом, образотворчої діяльності тощо (В. Бондар, М. Певзнер, С. Рубінштейн, В. Синьов, М. Супрун, О. Хохліна та ін.).

Аналіз наукових праць з проблем естетичного виховання розумово відсталих дітей (А. Айдарбекова, Т. Білоус, О. Граборов, І. Дмитрієва, І. Євтушенко, О. Медведєва, С. Міловська, О. Соколов та ін.) дав можливість уточнити зміст поняття «музичне виховання розумово відсталих дітей», яке ми розуміємо як складову корекційної освіти, спрямовану на формування й удосконалювання в дитини здатності сприймати, правильно розуміти й оцінювати музику, а також використовувати її для задоволення культурних потреб.

На важливість музичного виховання розумово відсталих дітей О. Граборов звертав увагу ще в 20-ті роки ХХ ст. Підкреслюючи непогані досягнення розумово відсталих дітей в галузі драматизації й музики, він, зокрема, обґрунтовує естетичний принцип як один з провідних принципів спеціальної педагогіки, а також важливість і необхідність використання «прекрасного» в організації життєдіяльності розумово відсталих дітей. Серед

багатьох напрямків естетичного виховання в допоміжній школі О. Граборов виділяє, зокрема, музичне виховання та визначає його засоби: слухання музики з метою формування естетичного смаку; залучення дітей до музичного мистецтва шляхом навчання співу та гри на музичних інструментах (переважно – на роялі); надання дітям теоретичних знань (нотна грамота, музична термінологія, факти з біографій видатних виконавців). Для реалізації поставлених завдань О. Граборов розробив програму зі співу для 1-6-х класів допоміжних шкіл [3, с. 103-247].

Як окремий предмет «співи» у допоміжних школах почали викладатися з кінця 30-х років ХХ ст., проте відповідне методичне забезпечення тривалий час залишалося поза увагою дослідників. Перша ґрунтовна й докладна методика викладання співів розумово відсталим дітям з'являється більше, ніж через 30 років після дослідження О. Граборова. Зокрема, було визначено завдання музичного виховання; утруднення, що виникають у вчителя співів, їх причини та шляхи подолання; методика розучування пісень; методика прослуховування та обговорення музичних творів; загальні рекомендації щодо підготовки вчителя до уроків [2].

Цікавим у науковому плані є висвітлення методики створення у допоміжній школі струнного оркестру [10]. Вчитель І. Фонягін констатує наявність непоганого музичного слуху, музичної пам'яті та почуття ритму в багатьох учнів допоміжної школи, що і стало поштовхом для організації шкільного оркестру та розробки методики навчання дітей гри на струнних (гітарах, балалайках, мандолінах, домбрах) та деяких інших (рояль, барабан, ксилофон) інструментах. Для нашого дослідження важливою є констатація автором неодноразових фактів виступу оркестру за межами школи: на концертах перед виборцями в дні виборів до Ради народних депутатів, на дитячих святах в інших школах, на міських дитячих фестивалях. Такі виступи дітей перед сторонніми людьми підвищують їхню впевненість у своїх силах і громадську активність. Після закінчення школи учні-оркестранти залучалися

до художньої самодіяльності виробничих колективів, що і є безпосередньою участю у культурному житті.

У 1968 р. в методичному листі Міністерства освіти УРСР відмічалася важлива роль музики і співів у естетичному вихованні розумово відсталих дітей та констатовувалася наявність в багатьох допоміжних школах музичних гуртків. Заняття в них розкривають дітям різні сторони дійсності, надають нових вражень і знань. Особливо підкреслювалося, що внаслідок такої роботи діти вчать прислухатися до музичних передач по радіо й телебаченню [6, с. 9-14], тобто користуватися засобами масової інформації, що також можна вважати елементом участі у культурному житті. У цьому ж році публікуються результати ґрунтовного дослідження досвіду роботи допоміжних шкіл Ленінграду щодо музичного виховання учнів [8]. Для нас в даному дослідженні значимими є результати обстеження музично-співочих і мовленнєвих даних учнів допоміжної школи, які проводилися автором протягом 8 років, а також висновок про великі можливості музичного розвитку розумово відсталих дітей. Так, автором було встановлено, що багато хто з розумово відсталих дітей має гарні музично-співочі й мовленнєві дані; у багатьох дітей є інтерес до підбирання мелодій на слух на фортепіано та велике прагнення грати на духових інструментах. Деякі учні мають настільки хороший слух, що можуть настроювати балалайки. У процесі спеціального навчання діти добре розвиваються й до закінчення школи досягають значних успіхів у співі й музиці, а дехто з них після закінчення школи продовжує спеціалізуватися в цьому виді мистецтва [там же, с. 5-6, 114].

С. Міловською, а пізніше А. Айдарбековою було проведено дослідження корекційного впливу музичного виховання на розвиток розумово відсталих дітей [7; 1]. Були підтверджені висновки практиків про те, що в процесі занять музикою активізується мислення, формується цілеспрямована діяльність і стійкість уваги. Колективні заняття співом, супроводжувані музикою ритмічні рухи, організують, дисциплінують і

згуртовують дітей. У процесі музичного виховання учні допоміжної школи привчаються слухати музику й вникати в її зміст. В результаті занять співом в дітей покращується вимова, розвивається голос, накопичується та активізується словниковий запас, розширюється коло життєвих уявлень. Разом з цим у дітей накопичується певний запас музичних уявлень. На цій основі формується любов до музики, почуття естетичного задоволення, виробляються елементи музичного смаку. Музика піднімає настрій дітей і підвищує їхній загальний життєвий тонус.

Низка публікацій у часопису «Дефектологія» та збірках наукових праць з проблем дефектології 70-90-х років, присвячених розробці теоретичних засад музичного виховання розумово відсталих дітей (А. Айдарбекова, Т. Білоус, О. Гаврилушкіна, С. Міловська та ін.) та висвітленню досвіду відповідної роботи допоміжних шкіл (С. Бедретдинова, Б. Козлов, В. Лазарева, Е. Миколаєв та ін.), засвідчує зростання інтересу науковців та практичних працівників до даної проблеми.

Великого значення для нашого дослідження мають результати, отримані І. Дмитрієвою та І. Євтушенком [4; 5].

І. Дмитрієвою встановлено, що значна кількість учнів (3 кл. – 56%; 5 кл. – 64%; 7 кл. – 82%; 9 кл. – 88%) виявляє інтерес до сучасної популярної музики, знає прізвища багатьох українських і закордонних виконавців, наводить приклади з їх репертуарів. У багатьох дітей є улюблені твори [4, с. 191]. Дослідницею було розвинуто ідею про потенційні можливості естетичного виховання щодо соціальної компенсації розумової відсталості шляхом активної та свідомої участі учнів допоміжної школи в різних видах художньо-естетичної діяльності, в тому числі й музичній. Також в дослідженні представлено теоретико-методичні засади естетичного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями; подано цілісну характеристику особливостей особистісно-естетичного розвитку розумово відсталих учнів різних вікових категорій; виокремлено корекційні функції естетичного виховання в умовах допоміжної школи, доведено необхідність

його системного спрямування на потребово-мотиваційну, когнітивну, почуттєво-аксіологічну та діяльнісну сфери особистісно-естетичного розвитку школярів; розроблено механізм реалізації корекційних функцій естетичного виховання учнів 6-9-х класів засобами мистецтва. Результати дослідження стали підґрунтям для вдосконалення змісту, організації й методів корекційно-виховної роботи з розумово відсталими дітьми та знайшли відображення в змісті розробленої І. Дмитрієвою програми факультативного курсу «Світ мистецтва» та відповідного методичний посібника.

І. Євтушенком було введено й обґрунтовано поняття «музична культура розумово відсталих дітей», яке він визначає як художнє новоутворення особистості, а також спосіб самовизначення, самоствердження, самореалізації, що обумовлює діяльність дитини як суб'єкта міжособистісної взаємодії, та виражається в частково усвідомлюваній потребі й готовності до здійснення музичної й суспільно значимої діяльності [5, с. 5]. Музичну культуру розумово відсталих учнів І. Євтушенко розглядає як специфічну субкультуру певної соціальної групи – дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Музична субкультура розумово відсталих дітей характеризується комбінацією особливих музичних цінностей та є для представників даної соціальної групи ідентифікаційним показником, що відрізняє їх від інших членів суспільства. Дослідник виділяє наступні її складові: прийняття або відторгнення певних жанрів музичного мистецтва й видів музичної діяльності; певна спрямованість музичних інтересів, смаків і потреб вихованців; специфічність сприйняття музики; правила й норми поведінки в процесі занять музикою; фольклорна творчість. І. Євтушенком зроблено суттєвий внесок в розробку теоретичних основ формування музичної культури розумово відсталих школярів, конкретизовано наукові уявлення про зміст музичного виховання в сучасній соціально-культурній ситуації, обґрунтовано доцільність формування музичної культури розумово відсталих дітей в контексті їх

підготовки до самостійного життя. Було доведено, що незважаючи на особливості психічної діяльності, уповільнений темп формування музичної культури розумово відсталих дітей, становлення в них якостей, необхідних для музичної діяльності, відбувається в тій же послідовності й по тим же законам, що і в їхніх однолітків з нормальним рівнем інтелектуального розвитку. Процес формування музичної культури розумово відсталих дітей не залежить безпосередньо від ступеня тяжкості первинного порушення. Якщо інтелектуальна недостатність і чинить прямий негативний вплив на обсяг і зміст характеристик музичної культури, обмежуючи потенційно доступну для оволодіння музично-естетичну сферу, то формування основних компонентів музичної культури (музично-естетичні потреби, знання, уміння і навички, сприйняття і розуміння музики, оцінювальні уявлення та судження, смак, музично-естетична діяльність) залежить від педагогічних умов, що створюються в процесі музичного виховання.

Усе викладене дає підставу для наступних висновків.

Музичне виховання має яскраво виражений корекційний вплив на особистість розумово відсталої дитини. Зокрема, в процесі музичного виховання формуються культурні і соціальні потреби.

Напрацювання науковців та педагогів-практиків містять актуальні положення, які можуть бути використані у музичному вихованні розумово відсталих дітей. Аналіз теорії і практики музичного виховання розумово відсталих дітей дає підставу вважати даний напрям потужним корекційним, а відтак – і реабілітаційним засобом в роботі олігофренопедагога. Основними видами діяльності дітей при цьому є сприйняття музики, музично-дидактичні ігри, спів, оволодіння нотною грамотою, гра на музичних інструментах. Така діяльність може продовжуватися в рамках встановлення та підтримки контактів допоміжної школи з іншими навчальними закладами, в першу чергу – позашкільними, що є дуже важливим для формування позитивного громадського ставлення до «особливих» дітей.

Вивчення можливостей створення музичних колективів за участю осіб із розумовою відсталістю може бути перспективним напрямом подальших розвідок.

Література:

1. Айдарбекова А. А. Музыкальное воспитание как одна из форм коррекционной работы с умственно отсталыми младшими школьниками: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата пед. наук : спец. 13.00.03 «Дефектология» / А. А. Айдарбекова. – М., 1989. – 16 с.
2. Бомаш Ф. Д. Пение во вспомогательной школе / Ф. Д. Бомаш // Учебно-воспитательная работа в специальных школах. – 1955. – Вып. 3-4. – С. 184-202.
3. Граборов А. Н. Вспомогательная школа (школа для умственно отсталых детей) / А. Н. Граборов. – М.-Петроград : Гос. изд-во, 1923. – 329 с.
4. Дмитрієва І. В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи : монографія / І. В. Дмитрієва. – Слов'янськ : [б.в.], 2008. – 373 с.
5. Евтушенко И. В. Формирование основ музыкальной культуры умственно отсталых школьников в системе специального образования : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / И. В. Евтушенко. – М., 2009. – 42 с.
6. Естетичне виховання учнів допоміжної школи : методичний лист учбово-методичного кабінету спеціальних шкіл Міністерства освіти УРСР. – К. : Рад. шк., 1968. – 29 с.
7. Миловская С. М. Развитие восприятия музыки у учащихся младших классов вспомогательной школы : дис. ...канд. пед. наук : 13.732 / Миловская Софья Михайловна. – М., 1966. – 270 с.
8. Соболев А. С. Музыкальное воспитание во вспомогательной школе (из опыта работы) / А. С. Соболев. – М. : Просвещение, 1968. – 114 с.
9. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації : навч. посіб. / Д. В. Андреєв, В. М. Вовк, Ю. В. Івченко, О. В. Павлишин. – К. : [б. в.], 2011. – 215 с.
Фонягин И. В. Из опыта работы струнного оркестра / И. В. Фонягин // Специальная школа. – 1959. – Вып. 1 (90). – С. 33-42.

УДК 159.923+159.955+376.356-055.5

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ЗМІН ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ БАТЬКІВ, ЩО МАЮТЬ ДИТИНУ З ВАДАМИ СЛУХУ, ВІД ОГОЛОШЕННЯ ДІАГНОЗУ ДО ПОЧАТКУ КОНСТРУКТИВНИХ ДІЙ

Заїка С.К.

Від проголошення діагнозу «порушення слуху» до усвідомлення його батьками та початком конструктивних дій у напрямку подолання наявних порушень проходить певний час.

У статті описані стадії, які проходить психологічний стан батьків від моменту, коли вони вперше почули вирок лікаря. Розуміння особливостей свого психологічного стану допоможе батькам якомога швидше подолати ці етапи та перейти до цілеспрямованих та ефективних дій: підібрати та налаштувати дитині слуховий пристрій відповідно до особливостей її слуху та розпочати активну роботу з розвитку слуху та корекції мовлення малюка під наглядом компетентних фахівців.

Ключові слова: діти з порушенням слуху, слухомовленнева реабілітація, психологічний стан батьків, розвиток слуху, слухове сприймання, розвиток зв'язного мовлення, сурдолог, сурдопедагог, допомога психолога